

Perpetuum mobile

Boyerlezing

Simon van der Geest, april 2016

Als kind wilde ik helemaal geen schrijver worden. Leek me niks. Als je mij toen had gevraagd wat ik later wilde worden had ik gezegd: uitvinder.

Uitvindingen knutselen vond ik heerlijk. Of nog beter; ze ontwerpen. Op papier was alles mogelijk. Of nee, bijna alles. Ik vond het te makkelijk om een vierkant te tekenen met knopjes erop en dan te zeggen: dit is een taartenmachine, hier drukken, dan komt daar een taartje uit. Nee, ik ontdekte dat het veel overtuigender was als ik precies kon laten zien hoe elk radertje draaide, hoe elk springveertje veerde en hoe elk wipje wipte.

Vaak probeerde ik die ontwerpen ook na te bouwen. Met lego, karton, hout, fietslampjes en oude cassette recorders. Zo kan ik me herinneren dat ik maandenlang bezig was met het ontwerpen van een eeuwig draaiende machine. Zonder batterijen, waterkracht of hamsters die hem aandreven; nee, een machine die uit zichzelf bleef draaien. Toen ik na weken piekeren en pielen mijn meest briljante ontwerp helemaal had nagebouwd, deed ie het niet. Gefrustreerd ging ik naar mijn vader. Hij was natuurkundeleraar, hij zou het weten. Hij keek ernaar en zei: 'Maar jochie, je hebt bijna een perpetuum mobile gebouwd...' En hij legde uit dat het in de hele geschiedenis nog niemand was gelukt om een werkend perpetuum mobile te bouwen, maar dat ik het vooral nog eens moest proberen.

Een uitvinder ben ik nooit geworden. Of misschien toch wel een beetje, want een schrijver is een uitvinder van verhalen. En nog steeds herken ik het geviel en gepruts, het mislukken, weggooien en opnieuw proberen van toen. Alleen de tandwieltjes, snoertjes en fietslampjes zijn nu vervangen door woorden.

Net als met uitvinden begin ik met een probleem, en een globaal plan, ik weet waar ik ongeveer wil uitkomen, maar hoe ik daar kom weet ik niet precies en zelfs óf ik daar kom blijft onzeker. Ik moet veel uitproberen, dwalen en falen, opnieuw proberen, opnieuw falen, ik moet grazen en me verbazen, ik moet graven en schaven, en tenslotte moet ik sleutelen en peuteren. Net zo lang tot alles geolied loopt; een bouwwerk van woorden waar het publiek of de lezer zo in kan stappen en wegrijden. Een bouwwerk wat hem of haar meeneemt naar een andere wereld.

Maar om daar te komen moet ik dus veel knutselen en uitproberen, en daar hoort mislukken ook bij.

Dat vergt een beetje moed, want we zijn geprogrammeerd dat falen verkeerd is en proberen dat angstvallig te vermijden. Daarom grijpen we vaak al te makkelijk naar de veilige, bekende weg.

Hetzelfde zie ik ook bij uitgevers, boekverkopers en uiteindelijk bij kinderen. Zij grijpen het liefst naar boeken die ze al kennen. Series. Dan weet je wat je krijgt.

Maar mislukken hoort erbij. Niet weten hoort erbij.

Waarom heb ik de ene dag mooie vondsten en komt er de andere dag prut uit mijn pen?

Waarom zit ik de ene keer uren naar buiten te staren voor ik een eerste woord op papier kan zetten, en waarom staan de zinnen de andere keer te popelen om eruit te mogen? Ik weet het niet.

's Morgens zit ik soms uren naar een lege bladzij te staren. Die grote witte leegte. Wat moet ik schrijven? Waar moet ik beginnen? Ik weet het niet.

En dat niet-weten gaat gepaard met angst. O, god, ik weet het niet. Er komt niks uit. Ik ben een nul, een niks, een prulschrijver. Maar tegelijkertijd denk ik aan die docent die me ooit zei: Alle creativiteit begint bij niet-weten. O, ja. Zucht. Dan is het goed. Yes, ik weet het niet.

Elk boek, elk gedicht, elk toneelstuk voelt soms weer als een poging om dat perfecte perpetuum mobile te bouwen. Het lukt nooit. Maar ik blijf het vooral proberen.

Als schrijver van kinderboeken word ik op veel scholen uitgenodigd. Ik vertel over mijn toneelstukken, gedichten en boeken en ik heb het met ze over inspiratie. Ik vraag ze: kennen jullie dat: je moet een verhaal schrijven of een tekening maken, en voor je ligt dat lege, witte vel. Wie denkt dan wel eens: geen idee...

De hele klas steekt zijn vinger op. En dan vraag ik: Wat doe je dan? Hoe kom jij aan inspiratie?

En dan krijg ik de beste tips: 'Ik ga dan naar buiten kijken, tot ik iets weet.' 'Ik ga bij mijn buurman afkijken.' 'Ik ga de hond uitlaten.' of 'Ik begin gewoon. Ik zet een streep en dan kijk ik wat het kan worden.'

O ja, denk ik dan. Deze kinderen die onverschrokken het grote wit te lijf gaan schudden me altijd weer even wakker: Begin gewoon ergens. Ga uit het raam staren. Of spiek bij je buurman.

Niet-weten is niet erg. We kennen het allemaal.

Ik moet het omarmen. Ik moet de angst koesteren.

Net als de angst voor het niet-kunnen.

Toen mij werd gevraagd om een toneelbewerking te maken van het verhaal van de Mattheus-passion voor kinderen, vond ik dat doodeng. Het is zo'n meesterwerk... En hoe moet je nou dingen als zelfmoord en zelf-opoffering uitleggen aan een kind van 8? Het begin van mijn *Zapp Mattheus* gaat zo:

*Dit is een verhaal
over Jezus en zijn matties.
Het is een zwaar verhaal
dat pijn doet
aan je schouders
en je nek.
Een verhaal dat je doet struikelen,
om doet vallen, slikken, strompelen, weer om doet vallen,
ja, het is eigenlijk niet te doen.
't Is een verhaal van bloed en gal
van knarsetanden
van schrammen en striemen
en spijkers door je handen
van... van...
ik kan het niet.*

De angst voor het niet-kunnen. En ik noemde al de angst voor het niet-weten. Er is ook de angst voor het wel-weten.

Toen ik werkte aan mijn boek *Spinder* worstelde ik daarmee.

Spinder was een toneelstuk wat ik had geschreven in 2006 over een jongen met een insectenkelder die in oorlog is met zijn grote broer. Toen het toneelstuk klaar was, was ik er zelf nog niet klaar mee. De broers bleven maar in mijn hoofd spoken en ik wilde er een boek van maken. Ik dook weer de insectenkelder in, ik wroette weer in hun broederschap en probeerde te graven naar de onderliggende drijfveren voor hun oorlog. Ik probeerde verschillende dingen en schrok toen ik stuitte op een derde broer; een dode broer. Ik verwierp het idee weer, want het moest een leuk en spannend boek worden voor kinderen vanaf een jaar of 9, ik kon het toch niet over een dood kind en rouwverwerking gaan hebben?

Tot ik op een avond een lezing bezocht van jeugdboekenschrijfster Floortje Zwigman. Ik had eigenlijk niet zo'n zin om de deur uit te gaan, maar ik dacht: soms is het goed om van je eilandje af te komen en collega-schrijvers te horen. Ik zat daar in een kerkje op een houten bank terwijl ze vertelde over de gevaren van lezen en over hoe schrijven voor een belangrijk deel bestaat uit het beantwoorden van vragen waar je eigenlijk geen antwoord op durft te geven. Vragen waar je liever voor wegloupt.

Ik voelde me betrappt. En gesterkt. Ik moest het tóch maar proberen, die dode broer.

Ergens wist ik het wel. Die lezing legde de vinger op de zere plek. Op die angst voor het eigenlijk-wel-weten.

Die tere kinderzieltjes hoeven niet ontzien te worden. Lezen moet –net als theater-gevaarlijk zijn. Boeken en toneelstukken geven je de toegang tot allerlei nieuwe werelden. De prijs die je betaalt is angst.

Ook probeer ik mezelf vaak een uitdaging mee te geven bij het schrijven van een nieuw stuk of boek. Ik wil iets nieuws leren. Bij *Spinder* wilde ik bijvoorbeeld onderzoeken of ik het intieme, directe contact tussen een acteur en het publiek kon benaderen in een boek. En bij *Dissus* wilde ik mijn eigen herinneringen aan de kleine avonturen die je als kind beleeft verwerken in een Odyssee-bewerking; de zwerftochten door de polder, en die momenten dat je jezelf heel even een held waant (of juist niet), in je rubberbootje of gewoon met tegenwind op de fiets. Ik wilde proberen om dit ook in zijn taal, in zijn poëzie een heldenepos te maken.

Als kind heb ik me (naast die kleine avonturen) ook vaak verveeld. Dat gevoel van die ellenlange middagen. Niemand die kon afspreken. En mijn broertje was aan het voetballen of lag ergens in de bosjes neerschietertje te spelen met de buurjongens, ik wilde niet meedoen, ik was er niet goed in, niet in voetballen en ook niet in neerschietertje, ze wisten me steeds in hinderlagen te lokken. Dus dan verveelde ik me.

Ik slenterde wat door de tuin, en ik ging dan maar op zoek naar insecten. Daar kon je mooie experimenten mee doen. Of ik ging dus uitvindingen bedenken.

Toen ze me anderhalf jaar geleden vroegen om het kinderboekenweekgeschenk te schrijven en het thema was wetenschap en techniek, moest ik daar weer aan denken. Al gauw vormde zich een idee van een jongen die veel in de weer was met uitvindingen. En ik begon aan een verhaal over Ro, wiens moeder in de gevangenis zit terwijl ze onschuldig is. Over de onstuitbare drang om haar te bevrijden. Een verhaal over bijna briljante uitvindingen en

over knutselen en prutsen en mislukken en opnieuw proberen.

Gaandeweg het proces kwam een nieuw thema bovendrijven; dat van de ongezochte vondst, van de ontdekking die je per ongeluk doet. Serendipiteit.

Serendipiteit behelst een ontdekking op een zijpad; de bermbloemen. In de wetenschap van de serendipiteit zegt men wel dat mensen of specifiekere onderzoekers grofweg zijn in te delen in gravers en grazers. Gravers richten zich op één onderwerp, zij focussen, en grazers zoeken meer in de breedte. In een goed onderzoeksteam heb je ze allebei nodig.

Als er iets is wat ik heb geleerd door me te verdiepen in serendipiteit dan is het wel dat mijn eigen schrijfproces het liefst ook verloopt langs de grillige paadjes van serendipiteit. Ik heb wel een richting, ik mag graag graven, maar ik hou er ook van om te grazen en me te laten verrassen door spontane ontdekkingen en zijwegen.

En geloof het of niet, maar terwijl ik aantekeningen voor deze lezing met een potloodje in mijn schrift schrijf, landt er een fruitvliegje op de bladzij. Insecten die op je papier of je scherm landen, dat is altijd goed. Dat brengt geluk. Dat betekent dat ik op het goede spoor zit. Ik staar naar het fruitvliegje en ik denk: *Drosophila*. Vierde klas middelbare school, practicum genetica. Al wekenlang zijn we bezig om fruitvliegjes te kruisen, om te onderzoeken of een gen dominant is. Elke week verdoven we roodogige en witogige fruitvliegjes. Met een pincet pakken we ze heel voorzichtig uit de petrischaaltjes en kruisen we ze tot nieuwe generaties. Ik zit inmiddels aan mijn 3^e generatie. Ik zit gebogen over mijn tafeltje, pincet in de hand en ik voel mijn neus kriebelen. Ik probeer het in te houden maar het is al te laat. Ik nies. Ik nies mijn complete derde generatie *Drosophila* over de hele tafel en op de grond. Geen idee meer welk vliegje uit welk bakje kwam. Ik kijk of de docent het heeft gezien, maar die staat met zijn rug naar me toe. Gauw veeg ik de vliegjes bij elkaar en verspreid ze over wat bakjes. De week daarop heeft mijn vierde generatie vrij onmogelijke resultaten. Sommige vliegjes hebben één rood en één wit oog. De docent krabt zich op zijn hoofd. Ik haal mijn schouders op.

Waarom vertel ik dit eigenlijk? O, ja. Het fruitvliegje op de bladzij. Serendipiteit. Zo kan het toeval ingrijpen en het verhaal een zwengel geven. Het toeval, in de vorm van een vliegje, van een nies. Of in de vorm van een flard van een gesprek.

Ik moet denken aan die keer in de trein. Schuin voor me zitten twee oude mannetjes. De een plukt aan de blazer van de ander. Ze zeggen:

De Een:

Je hebt iets nieuws aan.

Laat es voelen.

Ja.

Dat is lam, hè

De Ander:

Is dat lam

De Een:

Dat is lam

Ik vind de kleur saai

De Ander:

Dat past bij me

Een dialoogje van niks, maar het vormde voor mij de aftrap voor een nieuw stuk. Ik zat op de schrijfopleiding in Utrecht en we hadden les van Marian Boyer. De docent die alles wat we de jaren ervoor geleerd hadden weer vrolijk overhoop zou schoppen. Ze had ons gevraagd om met een idee, een thema te komen. En met de twee oude mannetjes uit de trein in mijn achterhoofd begon ik aan een stuk over twee oude broers.

We zitten in een lokaaltje en lezen mijn eerste schrijfsels. Marian grinnikt. Ik ben een beetje zenuwachtig en benieuwd wat ze zal zeggen. Ze zegt: 'Heb je zelf een broer?' En ik schrik van die vraag. Ik dacht dat we het over mijn tekst gingen hebben. Niet over mij.

Breed lachend trapt ze een ruitje in, een achterhaald idee dat je als schrijver veilig bent, dat je je kunt verschuilen achter je woorden.

Nu kan ik me het niet meer anders voorstellen dan dat er altijd een stuk van mezelf in mijn teksten zit. In wat voor vorm dan ook.

Met elk boek, elk gedicht, elk toneelstuk, duikt die vraag af en toe op, zeker als het slot nadert: Waarom schrijf je dit? Wat wil je nou eigenlijk vertellen? Wie ben je nou helemaal? De antwoorden op die vragen vormen de brandstof voor het motortje van het verhaal. Want elk verhaal moet een motortje hebben, een drang. Het moet verteld worden. Ik wil het graag vertellen, ik word er enthousiast van. Het verhaal wil zelf verteld worden. En de lezer of het publiek wil het graag horen.

Wat dat betreft lijkt het schrijfproces zelf soms op een stroef perpetuum mobile. Ik hoop dat het begint te draaien, dat het blijft draaien. Maar het gaat nooit vanzelf, er moet energie in. Het begint iedere keer weer bij dat naakte niet-weten, ik moet erdoorheen, ik moet zoeken naar de noodzaak, naar de toon, ik moet durven experimenteren, ik moet vallen en opstaan.

Al tijden liep ik rond met het idee om te schrijven over de jeugd van mijn vader, die opgroeide met zeven broers op een afgelegen boerderij, in de Blauwe Polder. Ik wilde onderzoeken of hier een jeugdboek in zat. Of was het te stoffig, te oubollig voor kinderen van nu?

Onwennig begon ik mijn vader te interviewen. Wie was dat jongetje op die foto met die flaporen, die jongen die ze Spijker noemden? En daarna interviewde ik al mijn ooms en tantes. Ooms en tantes die ik meestal alleen vluchtig sprak op verjaardagen. Koetjes en kalfjes, ja.

Ik bezocht de oude boerderij, waar mijn oom nog woont en wandelde met hem over de dijk. Hij wees in de verte en vertelde dat daar, daar bij het hek, daar had het broertje van mijn oma proberen te schuilen voor het onweer. En voor de bliksem. Vier koeien eromheen waren ook zwartgeblakerd. En daar in die sloot was zijn eigen zusje verdronken. Hij werd 's middags van school gehaald. Zo'n kistje kreeg ze. En terwijl hij daar stond op die dijk en snotterend aangaf hoe groot dat kistje was, wist ik; dit moet verteld worden. Niet zozeer omdat het emotioneel was, maar omdat het een verhaal was wat te lang verstopt had gezeten, het vertelkanaal was dichtgeslibd. Mijn motortje draaide. En vorig jaar verscheen mijn jeugdroman *Spijkerzwijgen*. Een half jaar later overleed mijn vader, de echte Spijker. Maar zijn verhalen staan op papier, die zijn vereeuwigd. Wat een geluk dat ik schrijf. Wat een geluk dat er boeken zijn, en toneel, en gedichten. En wat een geluk dat we verhalen met elkaar kunnen delen.

En dan moet ik denken aan het meisje van 10 dat me een mailtje stuurde; ze ging een boekbespreking doen over *Spijkerzwijgen*. 'Het verhaal snap ik wel. Want ik ben Joods, en in mijn familie wordt er ook veel gezwegen. Maar dan over de oorlog.'

Ik schrijf voor mezelf, voor mijn vader, en ik schrijf voor dat meisje en al die andere kinderen en volwassenen die zich laten raken door mijn verhalen en die van mijn vader.
En al wordt het nooit volmaakt zoals een perpetuum mobile, ik blijf het vooral proberen.